

Adaptarea - un factor important pentru formarea autonomiei personale și integrarea elevilor cu CES

*Drd. prof. Mariana PETCU
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*

***Resumé:** L'étape la plus importante dans l'évolution de l'école et de la société est la formation de l'autonomie personnelle. Qu'il s'agit d'une autonomie cognitive, d'une autonomie affective, d'une autonomie physique, d'une autonomie financière, ou d'une autonomie sociale, elle conduit au développement humain, à l'épanouissement, à la responsabilité, à l'identification d'une motivation pour se créer des cibles à atteindre, à la conscience de sa position dans le groupe ou dans la société, à la croissance de la confiance en soi-même. L'acquisition de l'autonomie est un objectif qui offre un sens à l'apprentissage. L'autonomie des élèves représente un moyen d'apprendre comment organiser une activité personnalisée ou générale (différente) et comment avoir une collaboration efficace pour un travail en équipe / groupe ; résoudre des situations difficiles. Le paradigme du professeur ne consiste pas uniquement de fournir des connaissances, mais il sera aussi un médiateur, un instrument de règlement, un guide et en même temps un artisan de la vie scolaire. L'école joue un rôle essentiel dans les acquisitions temporelles des élèves, dans la formation d'un programme qui évoluera par une structure progressive tout au long du parcours scolaire, en respectant le programme scolaire de la classe et des besoins différentes des élèves. Les objectifs principaux de l'engagement de toute la communauté éducationnelle doivent être l'intégration sociale des élèves, l'exercice de leur citoyenneté, leur ouverture culturelle. On se propose dans cette étude d'analyser le développement des différentes habiletés pour la formation de l'autonomie personnelle en ce qui concerne l'inclusion dans la société des élèves aux besoins éducatifs particuliers, comme des moyens possibles pour le façonnage du monde connu et du caractère dual de l'existence individuelle et sociale.*

***Mots-clé:** autonomie personnelle, integration, adapter l'environnement, adaptation scolaire*

Societatea este universul care influențează comportamentul nostru zilnic. Societatea este un barometru al stării noastre. Se vorbește tot mai des că într-o societate care se află într-o permanentă mișcare, transformare, un rol important îi revine școlii în formarea omului nou, a personalității, a gândirii critice, creative, constructive. Elevii să fie formați să depășească problemele cu care intră în contact, să aibă încredere în puterea lor de analiză, să fie stăpâni pe alegerile făcute. Dar primul pas este formarea autonomiei personale care să-i sprijine în devenirea lor ca oameni, membri ai societății.

Motivația alegerii acestei teme este în concordanță cu noile tendințe ale învățământului, în general, cu noile pedagogii, în particular. Punerea accentului pe adaptarea la mediu, adaptarea școlară poate conduce la formarea autonomiei personale ale elevilor ce se pot integra mai ușor în familie, grup, societate.

Scopul cercetării constă în a identifica factorii care determină o incluziune a elevilor cu CES în mediul școlar, în societate, ajutându-i să aibă autonomie fizică, autonomie practică, autonomie emoțională, autonomie financiară, autonomie culturală, autonomie morală etc.

Problema este legată de influența celor două medii avute în vedere: mediul social și mediul educațional. Care dintre cele două medii influențează mai mult formarea autonomiei și integrarea în societate a persoanelor cu dizabilități, sau care sunt elementele de întrepătrundere între cele două medii și formarea autonomiei.

Autonomia personală constă în luarea unei decizii neforțate și în puterea de a urma drumul ales, cunoscând legile în vigoare și fără a încălca drepturile celorlalți. Autonomia îi permite fiecărui om de *a-și dezvolta propriul* sistem de valori și de interese și astfel îi crește încrederea, stima de sine. Omul este o ființă socială, deci nu poate să facă toate lucrurile individual, ci comunicând, prezentându-și obiectivele, se poate dezvolta alături de ceilalți membri.

Autonomia este îndemânarea de a satisface nevoile individuale, de a lua hotărâri în concordanță cu normele și regulile din mediul social. Autonomia nu se referă doar la capacitatea de a mânca, de a te spăla, ci se referă și la dezvoltarea limbajului, dezvoltarea intelectuală sau cognitivă, la dezvoltarea socio-emoțională și morală. Putem vorbi de mai multe forme de autonomie: lingvistică, intelectuală, socială, emoțională, morală, atitudinală, comportamentală, valorică. Cucerirea autonomiei se face în contextul colectiv, iar persoana are rolul de a-și hotărî într-un mod clar și echilibrat scopul vieții, iar societatea să-i ofere pârghiile necesare.

Pentru a duce o viață normală, corespunzătoare dorințelor fiecăruia, trebuie dezvoltate încă din primele zile abilitățile de autonomie în cadrul mai multor dimensiuni: comportamentul de adaptare, problemele emoționale, problemele de comportament, problemele cognitive, probleme senzorial-motorii, de socializare, discurs sau limbaj. Aceste abilități sprijină copiii/ adolescenții să aibă succes, să se integreze într-un grup, sau societate. Autonomia este strâns legată de atașamente, de respectul de sine și de încrederea în sine.

Poate mulți spun că sunt lucruri pe care oricine le deprinde cu ușurință și că nu este necesar să se insiste pe abilități de adaptare. Ar trebui ca fiecare dintre noi să încercăm, pentru a-i înțelege pe cei care au nevoie de aceste abilități, să ne încălțăm poate cu opinci (mulți nu vom ști ce sunt), să ne legăm nojițe, să ne punem obiele, să împletim părul păpușii, să facem un nod marinăresc, să mergem prin casă cu ochii închiși, să încercăm să înțelegem ce spun alții dar cu mâinile la

urechi, să urcăm scări într-un picior etc. Primele forme de autonomie pe care trebuie să și le însușească un copil sunt: autonomia fizică și autonomia materială/practică (poate să execute acțiuni fără sprijinul unui adult și identifică, știe instrumentul pe care-l utilizează).

Autonomia socială permite copilului/elevului să socializeze în cadrul unui grup. Cele două noțiuni- socializarea și autonomia- sunt dependente una de cealaltă. Nu poți să fii autonom dacă nu socializezi și nu te integrezi în grupul respectiv, nici nu poți socializa dacă nu ești autonom – să poți să-ți spui părerea iar comportamentul tău se încadrează în regulile grupului. Copiii/ elevii, treptat, își vor dezvolta în un set de comportamente care se circumscriu normelor, valorilor și așteptărilor sociale în diferite contexte, în cadrul grupului, societății.

Oare ne putem adapta unor condiții care ne îngrădesc libertatea de mișcare, de dezvoltare, de comunicare? Pot exista multe forme de adaptare, precum adaptarea socială, culturală, școlară și economică.

Dar ce este adaptarea și adaptarea socială? Coincide cu autonomia personală sau cu integrarea socială?

„În *Marele Dicționar al psihologiei*, noțiunea de adaptare este definită drept ansamblu al modificărilor conduitelor care vizează asigurarea echilibrului relațiilor între organism și mediile lui de viață și, în același timp, al mecanismelor și proceselor care susțin acest fenomen.

Într-un alt dicționar de psihologie, conceptul de adaptare vizează reacția, conduita, ce pune organismul și activitatea psihică ce îl caracterizează social în repliere suplă la condițiile variabile și numeroase ale mediului în care acesta trăiește, capacitatea psihicului de a se modifica în raport cu schimbările intervenite în condițiile sale de viață, devenind apt de a îndeplini funcțiile și obiectivele sale.”⁵ [Oxana Paladi: p. 511]

Societatea există doar prin membrii săi care o transformă și o formează și de aceea este necesară adaptarea, iar autonomia socială reprezintă un mijloc de promovare a culturii acțiunii sociale. Autonomia îi dă posibilitatea individului de a fi stăpân al destinului său și să-și aleagă propriul drum.³ [Élodie Alberola, Patrick Dubéchet, 2012: p. 145]

Adaptarea socială este transformarea unei persoane pentru a fi capabilă să se integreze într-un mediu social, adaptându-și comportamentul în funcție de solicitările mediului vieții sociale. Cea mai potrivită sintagmă este aceea că persoana ”se simte ca acasă”, nu ca un intrus, ca un străin. Pentru o lungă perioadă de timp, adaptarea a fost considerată o activitate de socializare. Adaptarea nu poate fi concepută fără noțiunea de mediu. Cum mediul e în continuă evoluție, așa și adaptarea este un proces activ și dialectic. Putem afirma că mediul acționează asupra individului și îl determină să se modeleze implicând negocieri. Persoana își orientează demersurile în funcție de trăirile specifice, subiective.

Conform dicționarului psihologic al lui F. Parrot și concepției lui Piaget, adaptarea reprezintă un proces dinamic de schimbare și un proces de echilibrare între învățare și familiarizare care fac posibile interacțiunile dintre om și mediul înconjurător, societate. Acest echilibru dintre procese face posibil, în sistemul de învățământ – la clasă –, acordul dintre personalitatea copilului și cerințele curriculumului sau a programei adaptate (în cazul elevilor cu CES) [Toma Sergiu, 2019: p. 23].

Această adaptare, ca și formarea autonomiei personale, este o acțiune perpetuă de integrare eficace a copilului în mediul social (familie, grădiniță, școală, grup) dar și de creștere a mecanismelor de apărare atât de natură fiziologică (vezi „lista lui Valenstein”, care cuprinde 39 de mecanisme de apărare), psihologică (felul în care gândește, negarea, regresia, disocierea, devalorizarea, proiecția, reorientarea, compensarea, asertivitatea, confuzia etc), intelectuală, cât și unitatea tuturor factorilor de mediu care-l formează și ajută să-și dobândească o stabilitate într-un sistem flexibil și în continuă transformare.

După cum am arătat, adaptarea este diferită de integrare, prima pare că se realizează natural și suscită aprobare pe când integrarea reprezintă (după Ursula Șchiopu – 1997) ”o cuprindere, o asimilare, închidere într-un tot a unui element care devine parte componentă a întregului și dobândește proprietăți specifice rezultate din interacțiunea și interdependența cu celelalte părți componente.”⁷ [Toma Sergiu, 2019: p. 25]. Actul integrării trebuie pregătit printr-o adaptare treptată care susține modificările și sprijină asimilarea unor norme și valori.

Constantin Păunescu și Ionel Mușu (1997) consideră că „procesul adaptării constituie o acțiune complexă care, pe baza anumitor funcții și strategii, generează o fuziune esențială între elementele sistemului personalității și elementele sistemului social, determinând o dinamică de dezvoltare și de proces simultan și reciproc”. Din punct de vedere psihopedagogic, integrarea, legată mai ales de munca educativă și de viața socială, de evoluția unor fenomene aflate sub influența mediului socioeconomic, se constituie ca un indicator pozitiv al activității educative și de evoluție a unor fenomene sociale. [Toma Sergiu, 2019: p. 26].

Conceptul de adaptare poate fi analizat ca: a) adaptare în funcție de influențele mediului și nevoile proprii și b) adaptare în funcție de personalitate și mediu. G. Hartmann (1958) completează cele două abordări ale adaptării spunând că o persoană caută cadrul propice pentru dezvoltarea sa. A.A. Nalchadjian (1988) formulează noțiunea de adaptabilitate:

- 1) adaptarea prin rezolvarea de probleme sau conflicte;
- 2) adaptarea prin evitarea problemelor, conflictelor;
- 3) adaptarea la probleme și păstrarea acestora. Această formă de adaptare și conservarea a conflictelor se realizează fie prin modificarea gândirii și

explicarea stării în cazul reprezentării aspectului personal, fie transformarea individuală. [Toma Sergiu, 2019: p .26].

Dacă tot am vorbit despre noțiunile de adaptare socială, adaptabilitate, ar trebui să identificăm și mediul în care acestea se pot dezvolta, care este mediul prielnic și care este vârsta ideală pentru a forma aceste aptitudini. Toate aceste procese: formarea autonomiei, adaptarea, integrarea, socializarea, sunt de lungă durată, se pot realiza pe întreg parcursul vieții și cuprind toate planurile: cognitiv, comportamental, social, afectiv.

Propun să încep cu adaptarea la mediu pentru că am amintit că individul trebuie să se adapteze influențelor mediului. Conform multor teorii- ex. determinismul geografic- s-a considerat că mediul fizic este un factor care influențează formarea individualității. Persoana se poate integra în mediul social doar dacă există o convenție între conduite, o armonie între învățare și adaptabilitate socială.

Un rol important în această adaptare îl au factorii sociali cu care interacționează și comportamentul individual care permite menținerea echilibrului interior ce asigură supraviețuirea. În cadrul acestei adaptări trebuie să se realizeze o stabilitate între condițiile de mediu, între relațiile cu alte persoane și oportunitățile pe care le oferă mediul respectiv pentru dezvoltarea anumitor mecanisme (inteligență socială, stimă de sine, respect reciproc etc).

Adaptarea socială implică acomodarea, familiarizarea: cu procesul educațional, cu mediul cultural, cu încadrarea într-un loc de muncă, cu relațiile ce se pot stabili între oamenii din grup, societate; cu schimbările de rol social etc.

Adaptarea în plan social se realizează prin schimburile interpersonale armonioase cu cei cu care vine în contact, relaționează și aderă conștient la anumite grupuri asimilând diferite roluri sociale, norme morale și valori culturale. Caracteristicile individuale care pot înlesni adaptarea elevului cuprind atitudinile, motivele, obiectivele, necesitățile, emoțiile etc. Un mediu social propice creează elevilor/tinerilor oportunități pentru a-și revela potențialul individual. Orice instituție de învățământ este o componentă a mediului social în dezvoltare, îmbracă diverse forme de organizare: grupă, clasă.

„Conținutul mediului social în curs de dezvoltare este determinat de sistemul diferitelor relații ale copilului cu semenii, copiii mai mari și adolescenții, profesorii, educatorii, părinții altor copii, adulții care vin în contact cu aceștia și mulți alți factori. Conținutul acestor relații poate fi de altă natură: moral (etic), intelectual (cognitiv), estetic, cotidian.

Unui copil sau adolescent care se găsește într-un mediu social în curs de dezvoltare i se prezintă o gamă largă de căi de dezvoltare intelectuală, fizică, estetică, morală și morală. Cu toate acestea, copilul însuși nu este capabil să decidă ce să facă și ce să prefere. Pentru ca el să apară cu o motivație stabilă pentru un anumit tip de activitate, el are nevoie de ajutorul inteligent al unui

adult, iar fericirea îi revine aceluși copil care are o persoană în apropiere, care este în măsură să-l intereseze și să-l poarte în direcția corectă. ”¹⁰

În cadrul familiei copilul învață prin socializare un anumit model, un set de valori și anumite idealuri. În cadrul grupului de joacă copiii exersează diverse roluri, analizează o gamă variată de situații sociale și de relații. La școală se transmit anumite valori sociale, modele culturale, dar și roluri, stiluri comportamentale. Părinții, în cadrul educației din familie, conturează comportamentul, convingerile și speranțele copilului. Educația din familie reprezintă un factor deosebit al socializării. Urmează influența școlii pentru formarea imaginii proprii a copiilor și a transmiterii valorilor morale și etice a societății în care trăiesc.

Atunci când vorbim despre adaptarea școlară, trebuie să ținem cont de faptul că elevul când vine la școală are propriile sale norme învățate din familie, grup, comunitate și este necesară o gândire flexibilă din partea educatorului/profesorului pentru a deschide un spațiu de negociere, de comunicare, de propuneri etc.

Adaptarea școlară este strâns legată de adaptarea metodelor de operare pentru a corespunde cerințelor elevilor care au nevoie de ajutor pedagogic, ajutor specializat. Acum se dorește depășirea barierelor impuse de ideea unei pedagogii speciale în favoarea unei pedagogii adaptate pentru ca acești copii/adolescenți să nu mai fie percepuți ca persoane al căror nivel de funcționare, structură, organizare mentală este blocat definitiv. Pedagogia adaptată dă posibilitatea acestor copii, prin activități repetitive, să evolueze și să scoată în evidență potențialul pozitiv al elevilor. Sprijinul pedagogic stă la baza cunoștințelor privind procesul de învățare cu componentele sale intelectuale, emoționale și sociale.¹¹

Mickelson [1993] din Hrimech și Théorêt [1997] susțin că adaptarea școlilor este reprezentată de o atitudine deschisă și participativă a elevilor față de proiectul educațional al școlii lor, un simț al controlului asupra vieții lor școlare și un sentiment de relevanță pentru programele oferite pentru viitorul lor profesional. În sfârșit, adaptarea școlilor diferă și de punctul de vedere social, deoarece tinerii investesc în procesele de învățământ și de învățare. Ne referim la adaptarea școlilor la faptul că școala se adaptează tinerilor, nu invers, în timp ce acest scurt dorește să sublinieze mai presus de toate problemele de adaptare a tinerii trebuie să funcționeze în funcție de așteptările și cerințele mediului școlar, ceea ce implică adaptarea tinerilor la școală, și nu invers. De exemplu, aceste probleme pot fi manifestate prin tulburări comportamentale, întâzieri școlare, rezultate slabe, absenteism și eșecuri școlare, la care, în plus, unele servicii de adaptare oferite de școli încearcă să remedieze. Aceste nuanțe ale adaptării ne determină să credem că mai mulți factori influențează prevalența acesteia. În contextul acestui scurt raport, este important să ne amintim că adaptarea

studenților foarte inteligenți poate fi interpretată în mod diferit în funcție de criteriile și cerințele diferitelor medii în care evoluează acești tineri.”¹²

Adaptarea școlară este o transformare proiectată și condusă de un cadru didactic – educator, învățător, profesor- având ca scop obținerea unor raporturi ideale între elev și mediul educativ. Adaptarea realizează o armonie între procesele de asimilare și cele de acomodare. Școala este un prim pas spre un proces mai cuprinzător, procesul de adaptare socială.

Conceptul de adaptare școlară face referință la totalitatea demersurilor proiectate de cadrul didactic pentru dobândi o corespondență între capacitățile elevilor și oportunitățile mediului didactic. Adaptarea școlară constă în ”procesul de integrare psihosocială a elevului în diferite colective, grupe, microgrupe, conform finalităților asumate la nivel macro și microstructural”. Printre criteriile de evaluare a adaptării școlare se numără: succesul școlar, adaptabilitatea la cerințele membrilor (profesori, colegi, grup), nivelul ”de dezvoltare biologică, psihologică, socială și culturală specific vârstei și treptei de învățământ respective; orientarea și reorientarea școlară în funcție de diverși factori (cerințele familiei, ale mediului social, capacitatea elevului, comportamentul etc). Adaptarea școlară include procesul de corectare, de adaptare, de dezvoltare a copilului/elevului pentru a face față tuturor exigențelor instructiv-educative și de a fi în concordanță cu prevederile programelor școlare.

Adaptarea este răspunsul copilului / elevului la nevoile și exigențele mediului dar fără a pierde din vedere cerințele individuale. Conform lui Piaget, adaptarea este procesul de compensare între învățare și acomodare, acest proces având loc în cadrul ”interacțiunii dintre om și realitatea înconjurătoare”. Ea reprezintă calitatea și randamentul creării acordului dintre individualitatea elevului și exigențele școlare, deci un echilibru între sarcinile de lucru și răspunsul comportamentului elevului.

Esența adaptării școlare rezidă din reglarea procesului instructiv-educativ, a mediului școlar și din ajustarea particularităților psihofiziologice ale copilului. Mai ales în zilele noastre această paradigmă se exprimă prin învățarea centrată pe elev, deci exigențele școlare sunt adaptate particularităților elevilor, a vârstei, a formei de învățământ.

Pentru reușita adaptării este necesară ajustarea informativ-formativă a procesului educativ în funcție de trăsăturile de personalitate ale copilului. Dirijarea corespunzătoare a elevului pentru adaptarea școlară poate duce la satisfacția personală și la dezvoltarea sa multilaterală oferindu-i un orizont larg de pregătire.

Majoritatea autorilor explică adaptarea școlară ca fiind o pregătire a continuă a elevului în vederea respectării normelor și regulilor ce reies din statutul de elev, dar și un efort permanent de a face față exigențelor interne cât și celor externe.

Pentru copiii / elevii cu dizabilități este o provocare să adapteze mai întâi mediului școlar și după aceea mediului social. Pentru orice țară este o permanentă presiune ca să extindă programele de învățământ și să dezvolte competențele sociale prin asigurarea egalității de șanse. Accesul acestor tineri la educație duce la îmbunătățirea calității vieții lor și la depășirea dificultăților cu care se confruntă. Principiile educației ar trebui să țină cont de anumite drepturi care conduc la o adaptare a copiilor/ tinerilor cu dizabilități: dreptul la educație, dreptul la șanse egale, dreptul de a participa la viața societății. Aceștia vor putea participa la diferitele programe de studiu oferite și la educație de calitate fără restricții nejustificate.

Școala este locul în care tinerii sunt pregătiți pentru viața de adult, pentru viața profesională și viața independentă, autonomă financiar. Pregătirea pentru viața profesională poate include orientare profesională, formare preprofesională și experiență profesională. În unele cazuri, chiar școlile oferă formare profesională, însă formarea substanțială oferită în acest domeniu ar trebui să fie, în mod normal, responsabilitatea instituțiilor post-școlare. Principala funcție a școlii este de a oferi tinerilor, indiferent dacă au sau nu handicap, o gamă largă de competențe. Formarea tehnică și profesională trebuie să țină seama de piața locală a forței de muncă și de infrastructura industrială. Cu toate acestea, ea trebuie să aibă o perspectivă de viitor asupra evoluțiilor tehnologice care pot extinde semnificativ oportunitățile pentru persoanele cu handicap.

Elevii cu handicap constituie un grup foarte divers, ale cărui nevoi educaționale sunt la fel de diverse. Pentru unii, este nevoie de un mediu foarte structurat, în care să se acorde multă atenție fiecărui elev; pentru alții, accesul la echipamente sofisticate sau personal specializat este important; pentru alții, este aproape suficient să se facă ajustări minore ale școlarizării normale.¹⁷⁰

Pentru adaptarea școlară a elevilor cu CES trebuie în primul rând să se facă ajustări și abordări diferite ale curriculumului; să se formuleze sarcini didactice în funcție de stilurile de învățare, de interese, de nivel de pregătire; să se întrebuițeze forme diverse de predare-evaluare.¹ [Dumitru D, 2017: p.1]

Integrarea acestor copii/ tineri cu CES se bazează pe principiul că toți au dreptul să se adapteze la situații normale, chiar dacă acest lucru implică mijloace suplimentare materiale financiare, resurse umane și noi abordări ale învățământului și educației.

Domenii necesare pentru aplicarea politicii de integrare școlară și socială ar fi: domeniul instituțional, domeniul curricular și un sistem unitar de formare a

personalului didactic și abordarea pedagogică a copiilor cu CES în cadrul școlii pentru toți [Manolache I, 2000: p. 13].

Existența societății este strâns legată de transmiterea modelelor culturale, credințe, valori, modele atât prin acțiuni comunitare dar principalul rol îl deține educația. Programele școlare au fost stabilite în funcție de exigențele comunității, societății.

Educația a apărut datorită nevoilor societății, și a apărut odată cu societatea, a continuat și evoluat cu societatea. Dintre scopurile educației sunt și funcțiile socio-umane care urmăresc influența relațiilor sociale în perspectiva modelării, transformării personalității omului. I. Nicola [1993] consideră că „idealul educațional din societatea noastră presupune formarea unei personalități integral-vocaționale și creatoare, capabilă să exercite și să inițieze roluri sociale în concordanță cu propriile aspirații și cerințe sociale” [Nicola, 1996: p.70].

Pentru funcționarea și evoluția societății este necesară introducerea de noțiuni noi care să coexiste cu cele tradiționale, să se influențeze reciproc. Omul este o ființă individuală, dar și o ființă comunitară care se oglindește în ceilalți, îi consideră pe ceilalți. dar și pe sine, în funcție de reflectare, imaginea făcută.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

Doina Dumitru, *Tratarea diferențiată a elevilor care prezintă dificultăți de învățare*, 2017, <http://www.asociatia-profesorilor.ro/tratarea-diferentiata-a-elevilor-care-prezintadificultati-de-invatare.html>

Ioana Manolache, *Orientarea școlară și profesională a elevilor cu cerințe educative speciale. Ghidul consilierului*, București, 2000

Élodie Alberola, Patrick Dubéchet, *La notion d'autonomie dans le travail social*, Dans Vie sociale 2012/1 (N° 1), <https://www.cairn.info/revue-vie-sociale-2012-1-page-145.htm>

Nicola, I., *Pedagogie*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996

Oxana Paladi, *Caracteristici ale conceptului de adaptare în contextul social și psihologic*, Institutul de Științe ale Educației, în *Curriculumul școlar: probleme intrapersonale și interpersonale în societatea modernă*, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/511-517.pdf (8.06.2020)

Toma Sergiu, *Adaptarea psihosocială a copiilor cu cerințe educaționale speciale în instituțiile de învățământ general*, http://ise.md/uploads/files/1549459712_teza_toma-sergiu_modificata_01_02_2019.pdf (8.06.2020)

<https://ik-ptz.ru/ro/matematika/chto-takoe-socialnaya-sreda-opredelenie-sreda-socialnaya-s-samogo-rannego.html>

<https://ash-jpp.pagesperso-orange.fr/adaptati.html>

<file:///51334346.pdf>

<https://www.preferatele.com/docs/diverse/1/adaptarea-scolara16.php>

<https://www.copilasul.com/articole/psihologia-copilului/adaptarea-scolara.php>